

várak tulajdonát képezte, de most ezeknek sem voltak népeik és jószágaik, hogy a síkságoknak valami hasznát vehették volna. A tágas és kövér legelőt szolgáltató mezőségek tehát épen az újból érkezett jövevényeknek valók voltak. Elfértek rajtok kényelmesen barmaikkal együtt s meglehetek volna itt a nélkül, hogy a benszülött, különben is gyér lakóknak alkalmatlanságára váltak volna.

7.

A Csanád nemzetség birtokai e vidéken s határjárás ezeken. — Csomorkány köztök leheietl. — A nemzetség tagjai osztályos egyezsége lépnek. — A birtokok közt határunkba tartozó több alig volt.

A fejedelem illetén intézkedései következtében lassanként benépesült vidékünk is. Ennek bizonyosága három oklevél 1247-ből, mely | 1247 Csanád megye ekkori állapotát némiképp' feltűnteti, a mely megyének területéhez t. i. az időben határunk is tartozott. E levelekből látjuk, hogy a megyében a Csanád nemzetség tagjait a szörnyű katasztrófa még eléggé megkímélte, hogy ezek ősüknek, az I. Isván korabeli Csanádnak, birtokait nemcsak megőrizték, hanem újakkal is szaporították s hogy most maga a király intézkedik, azok határainak a hiteles helyek küldöttjei által való pontos kijelölése tárgyában, a mi meg is történt. Egyéb-ként ez időben a család tagjai inkább nagy birtokaikról, mint országos érdemeikről voltak nevezetesek, bár kettő közülök, t. i. Belenigh és ennek fia, Kelemen, báni méltóságot viselt, mely utóbbi-

nak testvére Woffa comes volt.¹ E nemzetségtől származtak a makófalvi Makó és Telegdy családok.

Az első levelet a király a csanádi és arádi káptalanokhoz intézi s felhívja ezeket, hogy a Csanád nb. Kelemen bán fiának, Pongrácz comesnek arad-, csanád-, temes- és szerémmegyei birtokában határjárást tartsanak. E birtokok közül Csanádmegyében estek: Kisfalu, Szent-Lőrincz, Tembes, Ladán, Palatha, Beeb, Prodánmanustura, Zanath, Chaka, Temorka, Zyntharw, Egyházasker, Rasan, Szent-Miklós, Barumlak, Halász, Woffaülése (más néven Kökényér).² A királyi parancs következtében tehát a nevezett káptalanok küldöttei, a második levél³ tanúsága szerint, a királyi biztossal együttesen feljárták Pongrácz úr birtokait, elkezdve az Aradmegyében Zádorlak mellett esett, de ma már nem létező Pongráczfájánál és Pongrácztelkénél, honnét a Szárazérhez felmenve, annak irányában, tehát határunkhoz közel jöttek le Makó felé. Ennek belsősegei helyén akkor három falu létezett, u. m. Kisfalu, Szent-Lőrincz, (Makóváros keleti szélét ma is így hívják) és Vlunk vagy Velnök, melyet Pongrácz úr testvére, Izsák bírt. Innét megint a Szárazérhez tértek vissza a „mezőségre“, hol „egynémely

¹ A nemzedék rendet ez időből a már érintett levelekből egész pontossággal összeállíthatni. Egyébként közölték azt Szabó K. (Anjou-kori okm. tár III. 364—371.) és Wertner (Magy. nemzetségek I. 206.) is, de az István korabeli Csanáddal való kapcsolatot nem lehet kimutatni s arra a levelekben sincs hivatkozás.

² IV. Béla levele 1247-ből Wenzelnél, Árpádk. Uj okm. t. VII. 220—222.

³ A csanádi és aradi káptalanok jelentése 1247-ből u. o. VII. 242—245.

falut“ közösen birtak a nemzetséghez tartozó Gergely, Dénes, Izsák, Barnabás, Filep és Pongrácz urak. A falunak neve nem említették s fekvésére vonatkozó közelebbi adat sincs semmi az oklevélben, úgy hogy az alatt a Szárazér itteni környékén levő bármelyik nagyobb területet érthetjük, melyek mindenike kedvező fekvésénél s termékeny földjénél fogva méltó lehetett arra, hogy az előkelő rokonok együttesen bírják. Ilyen helyek ott Füldeák, Igács, Csókás, Sámson, M. Kopáncs, Csomorkány. Talán ez utóbbit értik a „falu“ alatt, melynek ez időben már temploma fenállhatott. Erre látszik utalni a fentebbi birtokosok egyikének t. i. Gergelynek s magának Pongrácznak családi összeköttetése, a mennyiben amannak atyja, ennek pedig testvére Csomort volt.¹ Innét megfordultak délfelé és Tömpöst járták fel a Maros északi partján, a tiszai kiöntések és Szárazér torkolata által képezett nagy rétség szélén. Majd átkelve a Maroson, Ladányt és Kis-Zombort találták, hová őket mi tovább nem követhetjük.²

¹ Lásd a mindjárt következő 1256-ki oklevelet s a Wertnernél és Nagy Ivánnál levő nemzedék rendeket.

² Az oklevelekből világosan kitűnik, hogy vidékünkön a falvak egy része a Csanád nemzetség tagjairól neveztetett el. Így a már korábban említett Csanádvár Csanád vezértől, Pongrácz-fája és Pongrácz-telke Pongrácz urtól, Csomorkány Csomortól, Palotha (korábban: Kelemenus palataya, később, vagyis a levél írásakor már Pangrach Palataya) Kelemen bán lakházától, Szt.-Lőrincz Lőrincz urtól, Makó Makó bántól, — Izsák fiától —, Woffa ülése Woffa comestől, Füldeák valószínűen Füleptől, kik mindnyájan a Csanád nemzetséghez tartoztak. Ép' ilyen formán nevezik el ma is ugyan-ezen vidéken a Károlyi grófok uradalmi majorságait: Gyula-major, György-major, Melinda-major, Lajos-tanya,

Mind e birtokok határait a káptalani és királyi biztosok most pontosan megállapították, a megyéket, hol kellett, újlag kijelölték, minek a szomszédok és a nemzetség tagjai közül senki sem mondott ellent. Ez alkalommal Pongrácz—testvérével, Izsák comessel, oly egyezsége lépett, hogy a melyik közülök mag nélkül elhal, annak javai a nemzetség egyéb tagjainak kizárásával, a túlélő testvérré és ennek testvéreire szálljanak.

Ez a szerződés azonban nem hajtatott végre. Mindkét testvérnek gyermekei maradtak s általában a nemzetségnek oly sok elágazásai és tagjai voltak, hogy köztük a birtoklás újabb szabályozása és pontos megállapítása még a nevezett két testvér életében szükségesnek mutatkozott. Pongrácz és Izsák comesek tehát és a rokonság összes képviselői 1256-ban Béla király előtt személyesen megjelentek s ez alkalommal a nemzetség összes tagjai a jószágok felosztására nézve maguk közt egyezsége léptek. Erről az osztályról szól a harmadik levél.¹

Ebből látjuk, hogy a népes nemzetségnek, a fentebb említett megyéken kívül Vas, Győr, Mosony stb. megyék területén is voltak birtokai. A nemzetségnek itt mintegy 38 tagja neveztetik meg, a birtok mindenike azonban nem sorolatik fel.

Nem tartozik ránk az osztály levél rendelkezéseinek egyenként való vizsgálása, elég legyen annyit említenünk, hogy a roppant számú bir-

László-telek steff. neveken, sőt a határbeli kishirtokosok is a magok földét az előző vagy a mostani tanyai birtokos nevével.

¹ Lásd ezt Béla kir. által megerősített alakjában Wenzelnél i. m. VII. 429. Kivonathan Szabó Károlytól, Magy. tört. tár. 1889. 525.

tokok nagyobb része a Kelemen és Woffa ágak közt osztaltott fel. Amahhoz tartozott a már említett Pongrácz comes három testvérével, Csomórral, Izsákkal és Elekkel és ezek fiaival, kik közt van Makó az Izsák fia; ehhez, t. i. a Woffa ághoz pedig Csanád comes, Barlaba (Barnabás) és Füleps ezek fiai. A többi ágak sarjai is elősoroltatnak ugyan, de birtokaikról már csak annyi mondatik, hogy ezekéi a magok, külön osztály-levelében megnevezett s Csanád, Temes, Szörény megyékben, a macsói, a Száván túli kerületekben, továbbá Vas, Győr és Mosony megyékben fekvő jószágok legyenek, ezekkel megelégedjenek s a más jószágát elfoglalni meg ne próbálják, mert különben osztályrészöktől megfosztatnak. Általában a foglalás igen kemény büntetés alatt tilalmaztatik, a mire, ugy látszik, az atyafiak közt szükség volt.

Az elősorolt helynevek közt alig van olyan, melyre egész határozottsággal mondhatnók, hogy városunk területére vonatkozik. A Kelemen ág javai közt ugyan Agar után „Swth Feyerthow-val, nemkülönben Wrs, nemkülönben Rasan“ említettik. De mivel ez a Swth és Feyerthow a Tisza és Harangöd zugában levő helyek közt soroltatik elő, a határunkbeli Sót-ot és Fejértót nem érthetjük alattok, annyival kevésbbé, mert az oklevélszövege a Makótól nyugatra és északnyugatra eső helyeket mindannyiszor következőesen a „mezőségre, a Száraz-ér felé“ helyezi. Ezek közé Zemekháza (a mai Szemlak) Súdás, Bolugkerek, Szent-Margita és Kuzteluk (Köztelek) tartoztak. Utóbbiak fekvését az oklevelekből pontosan nem határozhatjuk meg. Csak annyi áll, hogy azok Batidától nyugatra és északnyugatra feküdtek, a Száraz-ér partjain elterülő mezőségen, egy részök tehát határunk délnyugati szélébe

helyezhető. Egynek helyéül azonban a vásárhelyi réten levő Margita kínálkozik.¹

Ép' ily tájékozatlanságban vagyunk az ez időben virágzott Sente-Mágocs nemzetség itteni birtokai felől is, habár a határunkkal szomszédos Sente-Tornya és a már határunkba eső Mágocs falvak nevei arról tanuskodnak, hogy e nemzetség vidékünkön honos volt.

8.

A Kalán nemzetség előkelősége és elágazása. — A margit-szigeti zárda. — Nána comes és neje, mint a zárda pártfogói. — Szűz Szent Margit király leány. — Nána birtokai vidékünkön, Csongrádmegyében, a Tisza mentén, határunkban és ennek szomszédságában. — A vidék pusztult állapota és kulturális visszaesése. — A kunok része ebben.

IV. Béla királynak 1266-ból maradt fen levele, melyben a király a Kalán nembeli Pósa- | 1266 fia Nána comesnek és nejének, a Moys nádor leányának, abbeli „kegyes szándékukat és dicséreteket igyekezetüket“, hogy „ők nyugodt, vallásos életmódjuk érdekében, lángoló buzgóságból“ minden nemű, akár örökség, akár vétel, akár másképen szerzett birtokaikat a Buda és Pest közti „Boldogasszony szigetén lakó apáczáknak“ hagyományozzák, — jóváhagyja.

A Kalán² nemzetség a Névtelen szerint Ond-tól,

¹ Csakhogy ilyen földrajzi elnevezés Makó területén is van. — Wertner (I. 205) tévesen helyezi ezeket, habár egy időre, Temesbe. mert ennek azok száraz-érmenti fekvése határozottan ellenmond.

² A név nem a Columbanus magyaros alakja, hanem Ázsiából hozott régi szó, mert a mongol-tatár népnél is honos volt s ezek nyelvén azt jelenti: elköltözött. (Hammer-Purgstall, Gesch. der gold. Horde).